

О. В. Кульбабська

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ «ЦАРИЦІ МОВОЗНАВЧИХ НАУК» У СИНТАКСИЧНИХ СТУДІЯХ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті доведено необхідність системного лексикографічного представлення синтаксичної термінології, актуалізованої в працях Івана Огієнка; висвітлено оригінальну Я-концепцію вченого-патріота щодо аналізу граматичних явищ, спробу їх наукової типології в контексті історичного розвитку та на «живомовному» ґрунті; сформульовано висновки про роль І.І. Огієнка в окресленні періодизації української синтаксичної термінології в нерозривному зв'язку з розвитком граматичної думки в Україні, про життєздатність і перспективність випрацюваних на національній мовній основі наукових засад української складні, які визначили на століття пріоритетні тенденції її розвитку.

Ключові слова: історія українського мовознавства, історичне термінознавство, термін, варіантність, лексикографія, словникова стаття, граматики, синтаксис, класиологія, синтаксичні категорії, синтаксичні одиниці.

*Кожний учений мусить працювати
для вироблення і усталення якнайкращої
наукової термінології зі свого фаху
(Іван Огієнко)*

Однією зі знаменних дат 2017 року в Україні, безперечно, є святкування 135-ої річниці від дня народження Івана Огієнка, непересічного діяча на державотворчому полі, україніста і славіста, поета, фольклориста, публіциста, літературного критика й мистецтвознавця, редактора, видавця, філософа, історика церкви, богослова, перекладача Біблії та богослужбових книг, історика культури, палеографа, міністра, фундатора й організатора Кам'янець-Подільського університету. Важко сказати, у якій із названих іпостасей І. Огієнко залишив найпомітніший слід. Одне беззаперечно: він чесно і сповна служив українській справі, до останніх днів свого довгого й важкого життя не полишав подвижницького чину на ниві відродження нації, захисту, а згодом утвердження та розвою рідної мови, культури загалом [1].

За своє життя вчений написав більше тисячі праць, які пройняті духом високої моральності, національної свідомості, гідності, українського патріотизму, гордості за свою Батьківщину – половину з цих праць присвячено мовознавчим проблемам або так чи так дотичним до них. Сміливі Огієнкові концепції в ділянці лінгвістики знайшли гарячий відгук у 20-30-х роках ХХ ст. не лише серед його сучасників (див. [2]), але й після тяжких літ заборони самого імені Огієнка в Україні підсовєтській. На жаль, його граматичні праці й досі не відомі багатьом сучасним дослідникам української мови через те, що в радянський час їх не лише не перевидавали, а й замовчували, насильницьки вилучали з культурно-освітнього простору України (напр., у монографії М. Павлюка «Основні етапи розвитку українського мовознавства дожовтневого періоду» (1978) немає жодної згадки про І. Огієнка).

Марія Каранська у вступному слові до свого підручника із синтаксису пише: «Мені пощастило 1952 року лише один раз прочитати їхні [Євгена Тимченка, Сергія Смеречинського, Олекси Синявського, Олени Курило та ін. – О.К.] праці з українського синтаксису – праці, видані з-під замків спецфондів

на тиждень, а от із працями митрополита, професора Київського університету, одного з найталановитіших українських мовознавців і патріотів Івана Огієнка, що науково просто написав «Складню української мови», ми змогли лише неповно ознайомитися торік [1994 р. – О. К.]. Молоді українські мовознавці радянського часу, не маючи доступу до джерел рідного мовознавства й зазнаючи всляких покарань за інтерес до нього, щасливі були тільки любов'ю до рідної мови, тільки потягом розумної студентської молоді до знань» [3, с.3].

Концептуальні положення граматичних праць І. Огієнка – «Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її» (1908); «Українська граматики. Основи українського правопису» (ч. I-II, 1918); «Складня української мови» (1935, 1938); «Що таке речення» (1935); «Початкова граматики української мови. Морфологія і складня» (1937); «Методи вивчення складні» (1938); «Головні та пояснювальні члени речення» (1938); «Інтоніяція в реченні» (1938) – відіграли надзвичайно важливу роль в українському і слов'янському мовознавстві, і хоча вони зазнали згодом певних трансформацій, проте позитивно вплинули на подальший розвиток української науки. Отож удосконалення цікавих підходів до аналізу синтаксичних явищ, спроба їх наукової типології, а також упорядкування граматичної термінології в контексті її історичного розвитку та на «живомовному» ґрунті – актуальне завдання сучасного мовознавства.

Теоретико-методологічні засади синтаксичної концепції І. Огієнка вже були в центрі наукових зацікавлень дослідників, які передовсім зосереджували увагу на: 1) вивченні загальних особливостей граматики української літературної мови XVI-XX ст. (В. Барчук, В. Захарчин, Б. Ключковський, В. Пілецький, К. Шульжук та ін.); 2) специфіці синтаксичної термінології (І. Казимирова, І. Кочан, О. Медведь, Ю. Чорнобров та ін.); 3) лінгвальній природі словосполучення (О.М. Мозолок) й речення (А. Кононенко, О. Кульбабська); 4) з'ясуванні структурно-семантичних параметрів різного типу поширювачів та ускладнювачів реченнєвої структури (О. Галайбіда, І. Одишко, М. Степаненко, Н. Степаненко та ін.); 5) окресленні стилістичних можливостей засобів синтаксису загалом (А. Галас) та інтерпретації явищ варіативності (З. Бичко, Н. Гуйванюк, І. Кобилянський, М. Кобилянська, Л. Колібаба, О. Кульбабська, В. Юносова та ін.), експресивності у ділянці синтаксису зокрема (О. Калита, Р. Козак, Л. Михно та ін.); 6) особливостях синтаксичної організації ідіостилю самого Івана Огієнка (Т. Беценко, О. Галайбіда, О. Задорожна, Н. Місяк та ін.).

Мета статті – довести необхідність системного лексикографічного представлення синтаксичної термінології, актуалізованої в працях Івана Огієнка; висвітлити оригінальну Я-концепцію вченого щодо аналізу граматичних явищ.

Значний інтерес для нашої мовознавчої науки становить раннє дослідження І. Огієнка «Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її» [4], у якому він «мав на оці зібрати до купи все те по часті термінології, що ми знаходимо в рідній граматичній літературі (від граматики Зизанія, Смотрицького, Павловського, а також граматики Вагилевича, Левицького, Лозинського, Лучкая до нашого часу)» і простежити, як «змінювалися вони протягом усіх історичних періодів вивчення нашими науковцями історичної граматики української мови, аби читачеві було видніше, яким шляхом розвивалася термінологія української мови» [там само, с.39].

Ця Огієнкова ідея, як на нас, має нині зреалізуватися у створенні словника-довідника синтаксичних термінів, у якому буде, з одного боку, представлена історична ретроспекція метамови української граматики («кожний термін

представляє з себе малюнок свого історичного життя», – писав І. Огієнко), а з іншого, – «тернистий шлях пізнання загалом», «динамічність наукової теорії», «об’єктивне свідчення її успіхів і поразок» [5, с.73] без жодних ідеологічних нашарувань. Перші спроби в цьому напрямі вже здійснено в наукових розвідках Т. Баймут [6], І. Казимирової [7], Ю. Чернобров [8], і. Козелко [9], М. Голянич, Н. Іванишин, Р. Ріжко, Р. Стефурак [10]. Прикметно, що «метою збереження історичного варіанту терміна не є повернення його до активного вжитку та зміни наявних синтаксичних термінів, а відтворення цілісної історичної картини термінології синтаксису, опис еволюції» [8, с.245].

І нині залишається актуальною така думка І. Огієнка: «По сусідніх школах ще й досі навчають лише сухої граматики, без жодного історичного освітлення. І в результаті – школи наші випускають молодих людей, що рішуче нічого не знають про минулу долю своєї мови, нічого не знають також про бодай найважливіші мовні закони» [11, с.7]. Сам І. Огієнко, – як слушно зауважує В. Олексенко, – належить до тих учених, які вміли в доступній формі подавати історичні коментарі до різних мовних явищ. «Загалом синхронний аналіз з історичними коментарями – жанр, що колись мав ознаки класичності, тепер, на жаль, поступово відходить на периферію. Одна з основних причин цього – відсутність праць, які поєднували б сучасне бачення структури явища з глибоким аналізом його генези. Праці І. Огієнка в багатьох випадках нагадують нам що незалежно забуту традицію, традицію широкого залучення історичних даних» [12, с.153].

Інший чинник, що зумовлює необхідність вивчення принципів синтаксичного термінографування у творчому доробку І. Огієнка, – це його намагання створити синтаксичну теорію здебільшого на власне-українському ґрунті, тобто «з такого кореня, що існує в живій українській мові» [13, с.9], адже «вивчене рідної граматики служить головною підвалиною до вивчення рідної мови...» [там само, с.3], є «самообороною проти винародовлення народу...» [11, с.6].

Нарешті, важливим є авторське розуміння лінгвальної природи терміна, що подавав би «одне розуміння, а не декілько, щоб слово, яким його висловлено не викликало в нас інших, зайвих асоціацій...», щоб не був він «мішаниною принципів формальних, логічних і граматичних...» [там само, с.9].

З усіх частин граматики найголовнішою І. Огієнко вважав складню, образно називаючи її «царицю мовознавчих наук», бо «вона займається життям живої мови» [14, с.4] (Щоправда, інколи мовознавець до терміна польського походження «складня» паралельно вживає і термін «синтакса» і похідний від нього «синтаксичний»). Отож на лінгвістичному матеріалі, який стосується терміна *підмет* покажемо зразок структурування теоретичного матеріалу в словниковій статті, яка б охоплювала зазначені вище синтаксичні праці І. Огієнка. Матеріалом лексикографічного опису у статті послужать три з них: [11; 14; 15].

ПІДМЕТ

Визначення підмета: «Основна частина речення, що визначає дієву особу, звється підметом (суб’єктом). Ніжна *конвалія* очі розкрила. Олень. Підмет – це сам діяч, або носій дії чи ознаки, висловленої в присудку» [15, с.3].

Функція підмета: «Світ великий і різнорідний, – кожна закінчена думка конче вибирає собі один пункт, одну крапку в цім світі, чим і зв’язується місце в просторі, і є підмет нашого словесного речення» [там само, с.3].

Терміни на позначення підмета як основного члена речення: «Термін підмет – застарілий і тепер зовсім невдалий. Латинський термін *subjectum* східні слов’яни зрозуміли як *sub + jecio*, цебто підкидати, або по-давньому «підметати» (мести – це кидати, пор. меткий) тому слово *subjectum* переклали словом «підмет» [там само, с.4].

Координація підмета («головного діяча речення») і присудка як «його діяльності»: «Що в реченні головне й панівне – підмет чи присудок, вирішується в науці не однаково. Спочатку панувала думка, що найголовніший член речення – це підмет, що він фундамент і осередок речення, але Потебня й Овсянко-Куликовський глибоко доводили, що головне слово – присудок, і власне на такім твердженні Потебня будував цілу свою систему речення. /.../ Думаю, що протилежні ці погляди можна перевірити на тому, що обидва члени – підмет і присудок – основні й логічно незалежні члени, бо ж підмет може бути тільки до присудка, як і присудок – до підмета; обидва члени окремо не існують, і набирають сили й значення тільки один при одному, тільки в двочленні реченні» [там само, с.8].

Класифікації підмета:

- за його наявності / відсутності в реченні: **«правдивий»** і **«прихований, фіктивний діяч»**, наприклад: Земля копається заступом – тут підмет земля, а об'єкт – заступом» [там само, с.3]. Відповідно за наявністю граматичного підмета речення бувають **«підметові»** й **«безпідметові»**, а якщо в реченні відсутній один із головних членів речення, тоді маємо **«ненормальне»** речення, або **«одночленне»**;
- за координацією підмета з присудком: **«формально-граматична форма»** – «Треба твердо пам'ятати, що підмета знаходимо в реченні тільки як формально-граматичну форму, а саме – називний відмінок іменника, що в'яжеться в роді й числі з своїм присудком: Сестра ходила. Сестри ходили» [там само, с.4]; **«безформений»** – «Безформений підмет звичайно приймаємо як середній рід. Наприклад: Уславлене *«якось буде»* дуже нам шкодить. Твоє *«Я буду вчитися»* щось не справдилося» [там само, с.19];
- за здатністю до дублювання елемента змісту: **плеонастичний** – «В українській мові дуже часто вживається займенник *воно* плеонастично, як мало окресленого підмета: Щоб *воно* й сталося, як би батько не наспіли. Таке значення має і щось. /.../ Форма ця складається так, що до іменникового підмета додається ще й підмет займенниковий, через що перший стає ніби зовсім самостійний. Такі плеонастичні займенникові підмети часті в оповідній народній мові, нерідко користаються ним, як добрим стилістичним засобом, і письменники. Наприклад у Квітки: Захарій як не вмів хитрувати, *він* і розказував усе»» [там само, с.16];
- за морфологічним засобом вираження: а) **іменниковий** – «...підмет із самої істоти своєї субстантивний, іменниковий» [там само, с.4]; б) **займенниковий** – «Займенник, заступаючи собою іменник, вже з самої природи своєї може висловлювати підмета. За підмета правлять усі групи займенників, але конче з'іменниковані: *Ми* для борні живемо» [там само, с.10]; в) **числівниковий** – «Числівник частенько може бути за підмета, але вживаючись тут як іменник: *Семеро* одного не ждуть» [там само, с.17]; г) **дієслівниковий** (за сучасною термінологією, «інфінітивний». – О. К.) – «Дієслівник постав у глибокій давнині з іменника, з форми місцевого чи давального відмінку; набравши собі дієслівних ознак, дієслівник проте не втратив своїх зв'язків із іменником, чому й легко може правити за підмет, цебто бути ніби називним відмінком. Наприклад: *Мріяти* – це дурниця, Підмогильний»; г) **субстантивний** – «Крім іменника, підмет може бути висловлений і кожною іншою частиною мови, але такою, що ми її конче сприймаємо за іменника в називному відмінку, цебто субстантивуюмо її» [там само, с.4]. Наприклад: *І* – сполучник. *Ой!* пронеслося в кімнаті. Обридло мені твоє *зараз*. Кругом чулося *ха-ха-ха!*, «субстантивується і

речення, навіть зі своїм атрибутом: Черкасенкова «Казка старого млина» довго не сходила зі сцени»;

- за будовою: **однослівні та підмети-словосполучення** – «В мові українській двоїна по числівниках *два, дві* у роді жіночому й ніякому позіталася незмінно й досі: *дві корови, три слови* й т. ін., але й у роді чоловічому множини давно заступила двоїну *два столи*» [там само, с.21]. «Звичайно по числівнику або кількісному прислівнику маємо ще родовий відмінок, що зо своїм словом творить неподільну цілість – підмет: Скільки їх впало на рідну країну» [там само, с.18].

Регіональні вияви підмета: «Польський спосіб вживання підмета-числівника в родовім (замість називного) відмінка надзвичайно поширений в Галичині, наприклад: У Бирчака: *Чотирьох* озброєних гриндників стояло непорушно (на В. У.: *чотверо* або *чотири* озброєні гриндники стояли непорушно). В Галичині частенько вживають ще числівника пару (зам. пара) яко підмет: це полонізм. Наприклад: До міністерства вступило *пару* комуністів «Українське Слово» № 59 за 1933 р. на В. У.: До міністерства вступила *пара* комуністів» [11, с.149].

Підмет у скорочених підрядних реченнях (часових і причинових): «... народна мова знає цю конструкцію як звичайну. Кращі наші письменники постійно вживають цієї форми, цеб-то ставлять підмет в побічному реченні по дієприслівнику (а не в головнім реченні перед дієприслівником). Наприклад: Підгнівши *млин*, молоти перестав. Розбивши *вітер* чорні хмари, ліг біля моря відпочити, Шевч., 2. Побачивши *Сурмач* Череваня, крикне, Кул., 359. У Грінченка це звичайна конструкція: Розледащівши *Роман* у солдатах, не хотів дома нічого робити. Інші слов'янські мови знають такий самий спосіб. Мова російська та болгарська не вживають цієї давньої конструкції» [там само, с.149; 162].

Зауважимо: сучасні мовознавці також констатують цей процес – утрату сучасною українською літературною мовою деяких своїх специфічних рис, збіднення варіативних ресурсів [16]. Наприклад, з нормативної бази в 70-ті р. XX ст. було вилучено синтаксичну конструкцію, у якій підмет входить до складу дієприслівникового звороту (*Від сина вона одвернувшись, плечима гірко зорисалась* (П. Тичина)), незважаючи на те, що вона здавна функціонувала в народній українській мові, зокрема у фольклорі, у давній українській літературі, засвідчена у творах кращих українських письменників XIX – початку XX ст., попри те, що її обстоювали як літературну норму авторитетні фахівці з культури української мови Б.Д. Грінченко, Мод. Левицький, І.І. Огієнко, допускали її як норму з певним архаїчним статусом О.Н. Синявський, Ю.В. Шевельов (див.: [17]).

Отже, класифікаційні ознаки підмета в Огієнкових працях і сучасних дослідженнях загалом збігаються, хоча мають нині дещо інші найменування на зразок «однослівні інфінітивні підмети», «однослівні номінативні підмети», «еквіваленти однослівних номінативних підметів», «синтаксично неподільні підмети» тощо.

Наукові дефінування підмета в синтаксичних працях І. Огієнка також відбито в найновіших монографіях, статтях і підручниках, зокрема, не викликає заперечень розуміння: 1) **підмета і присудка** на формально-синтаксичному рівні – як головних членів лише *простого двоскладного речення* (в односкладному реченні навіть у шкільній граматиці виокремлюють «головний член у формі присудка або підмета»); 2) **суб'єкта** на семантико-синтаксичному рівні – як субстанційної синтаксеми, що безпосередньо корелює з предметом думки; 3) **теми** на комунікативному рівні – як відомого, даного з погляду мовця з огляду на слухача. Труднощі гносеологічного розмежування цих понять спричинені тим, що ті самі лексико-граматичні засоби маркують різні явища.

Спостерігаємо поліфункційність цих маркерів, синкретизм форм, контамінацію в одному елементі кількох різних граматичних явищ.

З огляду на зазначене вище не втратила актуальності така думка І. Огієнка: «Стан науки про складню не може похвалитися й тепер глибиною свого розроблення: у нас не встановлено ще змісту складні, складневі окреслення хиткі, не вироблено якоїсь міцнішої методи складневих праць, чому кожний учений трактує складню по-своєму...» [14, с.4]. (Пор.: «ми живемо в атмосфері синтаксичного плюралізму, що є для науки нормою» [18, с.33]).

Динамічність синтаксичної науки покликана відбити історико-термінологічний словник. У цьому аспекті заслуговує поцінування констатація П. Гриценка, що проблема повернення до словників термінів минулих епох розвитку мови багатопланова, тому перенесення їх у нові умови породжує їхню подвійну віднесеність: з одного боку, з терміноконтекстом минулого і, з другого, – із сучасною терміносистемою. Багато праць минулого не лише належить історії, а й залишаються актуальними своїм змістом сьогодні, тому наукова термінологія, використовувана в цих працях, повинна бути зрозумілою сучасному читачеві, тому нові термінологічні словники не можуть оминати термінології попередніх етапів розвитку науки [19, с.95].

Вивчення історичного побутування терміна, його історико-культурної, регіональної, діяхронної самобутності важливе не лише для науковців, а й для студентів у процесі самостійної та аудиторної роботи, тому лексикографічна праця цитатного типу надасть змогу користувачеві знайти потрібну інформацію в доступній і компактній формі, послужить безцінним досвідом у формуванні предметних компетентностей.

Отже, в Україні граматична література починає свій розвиток від середини XIX ст. до кінця Першої світової війни в Галичині й на Буковині. Цей час характеризується становленням, розвитком і уніфікацією синтаксичної термінології на українській мовній основі (М. Осадця, О. Партицький, С. Смаль-Стоцький, Т. Гартнер, П. Дячан, О. Огоновський, І. Огієнко, І. Нечуй-Левицький, В. Сімович, П. Горещький, І. Шалі, І. Гарайда та ін.). Тому укладений «Історичний словник синтаксичних термінів» як праця диференційного типу з елементами ідеографічного словника унаочнить, як скрупульозно й ретельно зібрано й відтворено широку палітру мовознавчих термінів на позначення понять синтаксису до сьогодні.

З'ясування особливостей синтаксичної концепції Огієнка, який першим проклав нові шляхи в мовознавчій науці, показав життєздатність і перспективність української лінгвістичної терміносистеми, визначивши на століття пріоритетні тенденції її розвитку, без сумніву, прислужиться для оформлення дослідницького паспорта базових термінів синтаксису.

Список використаних джерел:

1. Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державній, науковій, редакторській та видавничій діяльності / М. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с.
2. Бондарчук Л.І. Іван Огієнко – учений-україніст: погляд через призму сучасності / Л.І. Бондарчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. / ред. кол. (філологічна): М.С. Тимошик та ін. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, ред.-видав. відділ, 2007. – Вип. IV. – С. 192-195. – (Серія історична та філологічна).
3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посібн. / М.У. Каранська – К. : Либідь, 1995. – 312 с.

4. Огієнко І.І. Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її / І.І. Огієнко. — К. : Друкарня І-ї Київ. Друк. спілки, Трьохсвятительська, 5, 1908. — 79 с.
5. Казимирова І. Історико-термінологічний словник лінгвістичних термінів: теорія і практика укладання / Ірина Казимирова // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць / відп. ред. А.Г. Гудманян. — К. : Ун-тет «Україна», 2016. — Вип. 33. — С. 72.
6. Баймут Т.В. Історичний словник української граматичної термінології / Т.В. Баймут // Вибрані наукові праці / упоряд. : О. В. Безугла. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. — С. 153-172
7. Казимирова І. Історико-термінологічний словник лінгвістичних термінів: теорія і практика укладання / Ірина Казимирова // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць / відп. ред. А.Г. Гудманян. — К. : Ун-тет «Україна», 2016. — Вип. 33. — С. 72-85.
8. Чернобров Ю. Організація матеріалу в словнику синтаксичних термінів в української мови / Юлія Чернобров // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. праць / Ін-т української мови НАНУ; відп. ред. І.С. Гнатюк. — К., 2011. — Вип. 20. — С. 343-349.
9. Козелко І.С. Особливості кодифікації синтаксичних термінів в українських граматиках кінця XIX — початку XX століття / І.С. Козелко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : зб. наук. праць / укл. : І.В. Ковальчук, Л.М. Коцюк. — Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. — Вип. 56. — С. 142-145. — (Серія : Філологічна).
10. Голянич М.І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / М.І. Голянич, Н.Я. Іванишин, Р.Л. Ріжко, Р.І. Стефуряк ; за ред. М.І. Голянич. — Івано-Франківськ : Сімік, 1912. — 392 с.
11. Огієнко І. Чистота й правильність української мови : підр. для вивчення української літературної мови (Популярний курс з історичним освітленням) / Іван Огієнко. — Львів : Вид-ня книгарні Арнольда Бардаха (з друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка), 1925. — 215 с.
12. Олексенко В.П. Мовознавчі погляди Івана Огієнка в контексті розвитку української лінгвістичної думки XX сторіччя / В.П. Огієнко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. / [ред. кол. : Л.М. Марчук (гол. ред.), В.П. Атаманчук (відп. ред.)]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. — Вип. 13. — С. 150-162. — (Серія філологічна).
13. Огієнко І.І. Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її / І.І. Огієнко. — К. : Друкарня І-ї Київської Друк. спілки, Трьохсвятительська, 5, 1908. — 79 с.
14. Огієнко І. Складня української мови : Частина перша / Іван Огієнко. — Жовква : Друкарня О. О. Василяян, 1935. — 195 с.
15. Огієнко І. Складня української мови (Ч. 10) : Частина друга : Головні й пояснювальні члени речення / Іван Огієнко. — Жовква : Друкарня О.О. Василяян, 1938. — 240 с.
16. Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова / І.Д. Фаріон. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. — 328 с.
17. Статєєва В. Про одну втрачену синтаксичну рису української літературної мови / В. Статєєва // Актуальні проблеми синтаксису : сучасний стан і перспективи дослідження : матер. Міжнар. наук. читань, присв. пам'яті проф. Н.В. Гуїванюк (Чернівці, 14 листоп. 2014 р.) : програма, матеріали й тези доповідей / відп. за вип.: О.В. Кульбабська. — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. — С. 175-179.
18. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А.П. Загнітко. — Донецьк : ДонДУ, 2001. — 662 с.
19. Гриценко П. Термінологічний словник сьогодні / П. Гриценко // Українська термінологія і сучасність : тези допов. Всеукр. наук. конф. / відп. ред. Л.О. Симоненко. — К., 1996. — С. 95-96.

The article proves the need for systematic lexicographical representation of syntactic terminology, which function in the works of Ivan Ogienko; highlighted original self-concept of scientist-patriot to analyze grammatical phenomena; attempt their scientific typology in the context of the historical development and the conversational background; conclusions about the role of Ivan Ogienko in the implementation of periodization of Ukrainian syntactic terminology in close connection with the development of grammatical thought in Ukraine, about the viability and prospects of the national language elaborated based on scientific principles Ukrainian syntax, which determined the priority trends of its development.

Key words: history of Ukrainian linguistics, historical terminology, term, variation, lexicography, dictionary entry, grammar, syntax, typology, syntactic category, syntactic unit.

Отримано: 17.02.2017 р.

УДК 001(477)(092):811'373

Н. Б. Ладиняк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ТЕОНІМИ В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті на матеріалі художніх творів Івана Огієнка проаналізовано символічне наповнення християнських теонімів, які є основою творення образів його поетичних і драматичних творів. Встановлено, що найчастотнішим є уживання синонімічних рядів на позначення номенів Бог та Богородиця. На прикладах з художніх текстів проілюстровано функціонування теонімів з різним символічним значенням, що свідчить про обізнаність автора, його майстерність, й водночас духовність, патріотизм та глибоку віру в Боже заступництво за український народ.

Ключові слова: лексема, номен, сакральна лексика, синонімічний ряд, символічне значення, християнський теонім.

Актуальність дослідження зумовлена інтересом сучасного мовознавства до проблем художнього стилю, малою кількістю монографічних досліджень, присвячених сакральним лексичним одиницям як засобу збагачення поетичного мовлення, а також потребою вивчення художнього мовлення Івана Огієнка, у житті і творчості якого духовність та релігійність – якості, зумовлені особливостями мислення й світосприймання, що відбито у мові його творів. Як влучно спостерегла дослідниця О.М. Мозолук, «кожне Огієнкове слово має власне забарвлення, звучання, дихання, чи навіть власний запах – чи то польових квітів, моря, озера, чи то воскової свічки, чи запах мира з лампадки, бо вони (слова) живі. А всі разом, безперечно, мають таку живильну духовну силу, якої вистачить і на покоління наступні» [7, с.191].

Лінгвістичного аналізу потребує величезна художня спадщина Івана Огієнка. Його науковий доробок, художня мовотворчість стали об'єктом досліджень, розвідок і статей (Дзюбак Н.М., Маркітантова Ю.О., Марчук Л.М., Поплавської Л.В., Поворзнок С.І. та ін.), однак до сьогодні немає ґрунтового аналізу функціонування сакральної лексики в його художньому мовленні, зокрема й теонімів (власних імен богів).

Мета нашого дослідження – з'ясувати семантико-стилістичні особливості теонімів у художньому мовленні Івана Огієнка.

Джерелом фактичного матеріалу обрано поетичні твори, поеми, історичні драми митця, вміщені у виданнях: Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Наш